

Відмінні і спільні риси ефективності права та ефективності законодавства

УДК 340.1

Корнієнко В. В.

Статтю опубліковано: Митна справа. - 2011. - № 4 (76)'2. - С. 357-360

Статтю присвячено вивченню понять ефективності права та ефективності законодавства, проведено їх розмежування і визначено відмінні й спільні риси між ними.

Ключові слова: ефективність права, ефективність законодавства.

Статья посвящается изучению понятий эффективности права и эффективности законодательства, проведено их разграничение, а также определены отличительные и общие черты между ними.

Ключевые слова: эффективность права, эффективность законодательства.

The research is dedicated to the exploring of the law and legislation effectiveness conceptions, their differentiation is made, distinctive and common features between them is also determined.

Key words: effectiveness of the law, effectiveness of the legislation.

Проблема ефективності права актуалізується насамперед наявністю певних прогалин у вивченні та вирішенні питань, пов'язаних із ефективністю правових норм. Слід також звернути увагу на недостатнє звернення та використання висновків загальної теорії права щодо зазначеної проблеми українськими дослідниками окремих галузей права, а це дало б змогу передбачити результати дії норм права у конкретних сферах суспільних відносин. ;

Про невичерпаність проблеми ефективності права як у правовій теорії, так і у галузевих науках свідчить, зокрема, аналіз тем дисертаційних

досліджень, котрі були захищені в Україні за роки її незалежності. Науковий пошук було спрямовано на дослідження питань, пов'язаних із ефективністю права у наступних роботах: Я. І. Ленгер «Реформування правової системи України як засіб підвищення її ефективності», О. М. Мельник «Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності», І. О. Роциної «Ефективність норм кримінального права України у запобіганні злочинам», В. І. Дяченка «Ефективність дії норм міжнародного гуманітарного права в їх еволюційному розвитку» та деяких інших.

Окрім український вчених тою чи іншою мірою порушували у своїх працях вищезазначену проблематику, зокрема, такі правники, як В. Б. Нікітін, В. В. Орехов, Л. І. Спірідонов «О возможном подходе к исследованию эффективности правовой нормы»; А. С. Пашков, Л. С. Явич «Эффективность действия правовой системы», В. П. Казимірчук, В. М. Кудрявцев, Р. З. Лившиц «Исследование эффективности правовых норм»; О. С. Пашков, Д. М. Чечет «Эффективность правового регулирования и методы ее выявления»; В. М. Кудрявцев, В. І. Никитинський, І. С. Самощенко, В. В. Глазирін «Эффективность правовых норм».

Відтак, «ефективність права і законодавства» потребує подальшого дослідження й саме тому вона є об'єктом цієї роботи, а особливої уваги заслуговує її предмет - спільні та відмінні риси понять ефективності права та ефективності законодавства.

Концептуальні положення перелічених літературних джерел дають змогу сформулювати новизну статті, котра являє собою виокремлення спільних та відмінних рис ефективності права і законодавства.

Доцільність вивчення означеного предмету виникає передусім через необхідність розрізнення «ефективності права» та «ефективності законодавства». Думка про ототожнення або розмежування категорій «право» і «закон» віддавна посіяла розбрат серед правників, одночасно розділивши їх на два табори - позитивістів та прихильників природно-правового мислення.

І ті і інші висловлювали свою позицію щодо різних правових явищ. Не залишилася поза увагою і проблема ефективності права.

У правовій науці неодноразово висловлювалася думка стосовно приналежності майже всього кола питань, що наразі розглядаються, переважно до інтересів представників юридичного позитивізму, але певні аспекти все ж таки знаходяться у полі зору природно-правового підходу і можуть бути розглянуті під кутом зору природно-правового типу праворозуміння.

Виклад матеріалу в рамках названого предмету безумовно не може бути повноцінним без визначення фундаментальних понять, тому звернемося до категоріального апарату. Термін «ефективність» походить від латинського слова «еґґесиуш» (у перекладі - продуктивний, дієвий) [1, с. 825]. У юридичній науці його зміст екстрапольовано у правову площину. Літературні джерела містять значну кількість різних за формою викладу визначень, але всі вони зводяться до наступного: ефективність права - це конкретна міра результативності правового регулювання, яка знаходить свій прояв у співвідношенні між цілями, що стояли перед правовими нормами та фактичними результатами їх дії [2, с. 223; 3, с. 222; 4, с. 456; 5, с. 732].

Оскільки ефективність права безпосередньо пов'язана із результатом правового регулювання, доцільно також охарактеризувати сучасні тенденції у регулюванні суспільних відносин.

Таким чином, слід підкреслити, що право безумовно характеризується як вкрай складний багатогранний феномен, причому сьогодні впевнено можна констатувати наявність тенденції до ускладнення і розгалуження (у даному разі мова йде переважно про позитивне (встановлене державою) право, оскільки природне право незмінно продовжує бути набагато стабільнішим). Зростання кількості щойно встановлених правових норм, формування нових інститутів, підгалузей і навіть галузей права поступово ведуть суспільство не лише до бажаного результату, але між тим такий прогрес дійти до того стану, коли «кожен крок» особи буде передбачений

правом (там, де це не потрібно, тобто вбачається можливим вихід законодавця поза межі правового регулювання). Від цього, звісно ж, тою чи іншою мірою страждатиме її свобода людини.

В окресленій ситуації проблема ефективності права набуває дещо сірого забарвлення, але ще не чорного, хоча й не білого. Мається на увазі небажаний стан справ: змодельємо ситуацію коли право ще залишатиметься правом (не перетвориться на сукупність протиправних правил), ефективність такого права буде знаходитися на належному рівні, а коефіцієнт соціальної корисності впевнено наблизатиметься до нуля.

Оскільки структура об'єктивної реальності не дозволяє провести чіткі межі свободи людини, то практично неможливо визначити крапку відліку після якої ефективність права буде перетворюватися на ефективність свавілля. Незважаючи на це слід зазначити, що, по-перше, ефективність норм не буде вважатися виправданою там, де діють інші соціальні норми (поза сферою правового регулювання), по-друге, ефективність права трансформується в ефективність свавілля, коли ті правила, котрі успішно реалізуються явно порушують природні права людини.

Позитивні характеристики носитиме виключно така ефективність, що зорієнтована на забезпечення невід'ємних прав людини, невичерпний перелік яких, зокрема, можна зустріти у Загальній декларації прав людини і Конституції України [6; 7].

Але у державі реалізуються не лише норми конституційні норми, а переважають за своїм обсягом положення законів та підзаконних нормативних актів, які можуть містити неправові положення, тому слід чітко розрізнявати право і закон.

Як відомо, поняття «право» і «закон» не є тотожними. Основи правової матерії утворюються в результаті повторюваних суспільних відносин, після чого, у більшості випадків, закріплюються державою. У разі відсутності факту такого закріплення людина не втрачає ці права, вони існують незалежно від державної волі. На відміну від права, законодавство завжди є

результатом творчості держави. У законі можуть, як зазначалося, не закріплюватися природні невід'ємні права людини. Можливі випадки закріплення правил поведінки, що суперечать названим правам і тоді ці невід'ємні права не припиняють своє існування, людина їх не втрачає, а має місце їх порушення.

Слід також акцентувати увагу на тому, що не лише у авторитарній державі можуть встановлюватися законом правила поведінки, котрі суперечать основним правам людини. Непоодинокими є випадки прийняття неправових законів і в демократичних державах, хоча порівняно з авторитарними державами питома вага подібних актів незначна.

Крім того, слід звернути увагу ще й на такі моменти: схарактеризований різновид неправового закону по-перше може бути частково, повністю чи майже повністю протиправним (коли більшість його положень суперечать правам людини); по-друге нормативний акт після набрання ним чинності переходить в якісно нову фазу й існує вже як окреме соціально правове явище вміщуючи в собі правові, неправові чи ті й інші положення. При цьому результат дії нормативного акта залежно від того, які положення реалізовано, прямо впливає на характеристику ефективності. Відтак, ефективність права завжди характеризується позитивно, а з урахуванням можливості закріплення в законодавстві протиправних положень, ефективність законодавства може носити негативний характер.

Отже, відмінні риси ефективності права та ефективності законодавства можна виділити за допомогою аналізу основних характеристик права і закону. Серед них слід головними є наступні:

- ефективність права завжди відображає втілену в життя правову норму, у той час, коли ефективність закону може мати своїм змістом реалізоване протиправне правило поведінки, свавілля;

- шляхом ефективно реалізованої норми права у будь-якому разі досягається мета, яка відповідає вимогам соціального прогресу та соціальним очікуванням, а положення законодавства (за умови невідповідності

фундаментальним правовим положенням і цінностям) можуть стримувати розвиток суспільства, або взагалі порушувати природні права людини;

- констатувати наявність ефективності права можна навіть, якщо ті або інші його норми не закріплено у законодавстві;

- результат правового регулювання, як обов'язковий елемент ефективності законодавства, досягається, як правило, завдяки сприянню державної влади; коли ми говоримо про ефективність права, то можливі випадки на кшталт якщо норми права не оформлені у законі, а результат забезпечується високим рівнем правосвідомості без участі держави;

- цілі правового регулювання, як обов'язковий елемент ефективності законодавства, у всіх випадках співпадають з інтересами держави, але за певних обставин можуть розходитися з інтересами населення або навіть суперечити їм (мова йде про авторитарні режими), щодо ефективності права, то цілі повністю співпадають з інтересами населення.

Спільними рисами ефективності права та ефективності законодавства слід вважати такі:

- наявність двох обов'язкових елементів - результату правового регулювання і цілей, що стояли перед нормою чи нормативним актом;

- досягнення результату правового регулювання забезпечується державою та (або) належним рівнем правосвідомості тощо.

- завжди являють собою співвідношення відповідних цілей і досягнутого шляхом регулювання суспільних відносин результату.

Наведений перелік відмінностей та спільних рис ефективності права і законодавства, безумовно, не є вичерпним. Його можна значно розширити досліджуючи інші аспекти розглянутої проблеми.

Список використаних джерел

1. Словарь иностранных слов / [Под ред. И. В. Лехина и др.]. - 5-е изд. - М.: Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1954. - 853 с.

2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. - Х.: Право, 2009. - 584 с.

3. Загальна теорія держави і права / За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора В. В. Копейчикова. - К.: Юрінком, 1997.-320 с.

4. Общая теория государства и права: академический курс в 2-х томах / Под. ред. М. Н. Марченко. -М.: Зерцало, Том 2. Теория права. - 1998. - 640 с.

5. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2000. - 776 с.

6. Загальна декларація прав людини. - К.: Укр. Правнича Фундація, «Право», 1995. - 12 с.

7. Конституція України від 28 червня 1996 року за станом на 1 лютого 2011 року // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>